

نقش علمای فارس و جنوب در مبارزه با انگلیس در جنگ جهانی اول

علی زارع^۱

چکیده

فارس، جز مناطق پر تکاپوی ایران در تحولات معاصر ایران محسوب می شود. علمای فارس در مبارزه با استعمار گران نقش وافری ایفا کرده اند. فعالیت های فال اسیری و فتوای تحریم تنباکو از سوی میرزای شیرازی بزرگ واز سوی دیگر حمایت آیت الله لاری از جنبش مشروطیت، جلوه هایی از این تکاپوست. هم زمان با شروع جنگ جهانی اول نیز علمای فارس در تهییج مردم در برابر بیگانگان نقش داشتند. در این مقاله تلاش می شود نقش افرادی چون سید عبدالحسین لاری، سید عبدالله بلادی و شیخ جعفر محلاتی در مبارزه ی مردم با متجاوزان بررسی شود. روش در این پژوهش توصیفی تحلیلی بوده که با استفاده از منابع کتابخانه ای انجام شده است.

واژگان کلیدی: فارس، جنگ جهانی اول، علما، انگلیس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

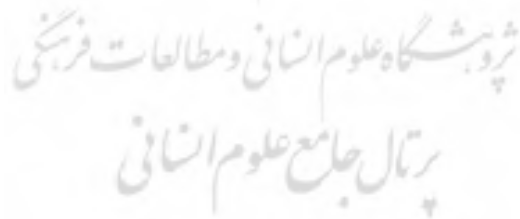
۱. دانش آموخته ی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی دانشگاه بیرجند. Alizareparslion@yahoo.com

Fars province and south of Iran theologian's contribution to battling with England during the first world war

abstract

Fars has been one of the most bustling zones of Iran within contemporary Iran's events. Fars theologian have done a great endeavor to battling with colonization. Fal Asiri activities and tobacco prohibition judgment by Mirza Shirazi and on the other hand, Ayatollah Lari supporting from constitution movement, are some of displays of these musses. Simultaneous to starting first world war, Fars theologians had a great position to exciting people against foreigners. In this article will be tried to to be examined position of persons alike Seyyed Abdolhosein Lari, seyed Abdollah Beladi and Sheikh Jafar Mahallati in people battles against aggressors.

Keywords: Fars; First world war; Theologians; England.

مقدمه

علماء، در طول تاریخ معاصر ایران، نقش وافر در مبارزه با استعمار خارجی، ایفا کرده اند. در دوره ی قاجار و هم زمان با نفوذ همه جانبه ی استعمار گران در ایران، نقش علما به عنوان مدافعان حقوق وطن و ملت در برابر استعمار و امتیاز های گوناگون اقتصادی و سیاسی، افزایش یافت. با آغاز جنگ جهانی اول و تصرف نواحی جنوبی کشور توسط انگلیسی ها، برخی از روحانیون این نواحی، به طور مستقیم و غیر مستقیم، خیزش ضد بیگانه ی مردم جنوب را تسریع کردند. در اواخر رمضان ۱۳۳۲ (ه.ق)، قوای انگلیس بوشهر را اشغال، بیرق دولت را پایین کشیدند و بیرق دولت انگلیس را بالا بردند. این واقعه، ولوله ی عظیمی را در سر تا سر فارس، مخصوصا در نواحی تنگستان و دشتستان و برازجان و کازرون تا شیراز ایجاد نمود. هیئت علمیه به رهبری آیت الله میرزا ابراهیم محلاتی قیام نمودند... حضرت آیت الله آقا شیخ جعفر محلاتی داوطلب پیش قدمی جهاد شدند. باغ جهان نما را مرکز قرار دادند و روز به روز هیجان شدید تر و بر عده ی سربازان و داوطلبان میدان مجاهدت افزوده تر گردید (استخر، ۱۳۸۸: ۱۶۱-۱۶۰). با وجود مبارزه ی تمام عیار قشقایی ها و دلاوران تنگستان در برابر انگلیس، سرانجام مقاومت آنان در هم شکسته شد و راه برای تصرف شیراز باز شد. شکست قشقایی ها و تصرف فیروزآباد، موجب شد که انگلیسی ها برای زهر چشم گرفتن از مردم شهر، چند نفر از زندانیان را به جوخه ی آتش بسپارند (امداد، ۱۳۸۷: ۶۵). هجوم انگلیس، خسارت های جانی و مالی سنگینی نیز بر جای گذاشت. ایران در آن موقع با قحطی دست به گریبان بود. قسمت اعظم محصولات کشور نابود شد و ثمره ی زحمات کشاورزان به وسیله ی نیروهای مهاجم، به تاراج رفت. به طوری که کشاورزان اجبارا برای نجات از گرسنگی حتی بذر خود را به جای کاشتن، به مصرف خوراک رساندند (فوربز لیث، ۱۳۶۶: ۱۶). در شیراز، عده ی کثیری از مرد و زن و اطفال را می گویند از گرسنگی تلف شده اند. دارایی نقدینه برای هیچ کس باقی نمانده، اثاث البیت هر کس به غارت رفته، تجارت و کسب به کلی تعطیل است (یاحسینی، ۱۳۸۲: ۳۰۸). در شیراز کار به جایی رسید که زن ها هر صبح می رفتند از داخل سرگین اسب بیگانگان جو بیرون آورده، می خوردند (نیر شیرازی، ۱۳۸۳: ۱۹۸). برآورد خسارت های جانی و مالی هجوم بیگانگان، آن قدر مفصل است که خود مجالی دیگر می طلبد.

از میان روحانیون جنوب، نقش آیت الله سید عبدالحسین لاری و سید عبدالله بلادی در مبارزه با انگلیس در جنگ جهانی اول پر رنگ تر است که در ادامه تلاش می شود تا به فعالیت های ضد استعماری آنان پرداخته شود.

علمای استعمار ستیز جنوب

آیت الله سید عبدالحسین لاری

آیت الله سید عبدالحسین لاری در ۱۲۶۴ ه.ق متولد شد. سید در محیط علمی نجف و در محضر استادانی همچون آیت الله العظمی حاج سید محمد حسن شیرازی، شیخ محمد حسن کاظمی، مولا محمد معروف به فاضل ایروانی و ... حاضر شد و اجازه ی اجتهاد دریافت نمود. او در سال ۱۳۰۹ هجری به دعوت تجار لارستانی به سرپرستی حاج علی وکیل، به لارستان وارد و در مرکز منطقه، شهر لار، ساکن شد (وئوقی، ۱۳۷۰: ۱۴۸). ستیز با سلطه ی خارجی، در کنار بی اعتنائی به تفرعن و استبداد داخلی از ویژگی های شخصیتی او بود (چراغی کوتیانی، ۱۳۸۶: ۱۱۱). دعوت آیت الله لاری جهت رفع تضاد های تجار و حکام محلی و هم زمان در آستانه ی مشروطیت صورت گرفت. او با تاسیس یک مدرسه ی علمیه و با جذب شاگردان وافر از اقصی نقاط فارس و هم چنین با ایراد خطبه های سیاسی، به مقابله با حکومت قاجار پرداخت و حتی طی یک رساله و با استناد به قرآن، قاجار را فاقد مشروعیت دانست. با آغاز مشروطیت، لاری با یاری نیرو های قشقایی به حمایت از مشروطه و انجمن ملی فارس پرداخت. در این میان حملات نیرو های لاری در قسمت جنوبی لارستان به نیرو های انگلیسی جالب توجه است. فرمانده ی نیرو های آیت الله لاری در این منطقه بر عهده ی حسین حاج آبادی معروف به حسین کله کن بود. مطابق سند شماره ی یک، تحرکات حسین کله کن در این نواحی سبب تشویش حکومت مرکزی شده بود و موقر الدوله نامی که نایب حکومت در بوشهر بوده، از حکومت مرکزی طلب می کند که گمرکات بندر عباس و بوشهر ضمیمه شود. در دوران جهاد علیه تجاوز نظامی انگلیس در جنوب ایران دو جبهه وجود داشت. جبهه ی اول به رهبری آیت الله لاری و به سپهسالاری سردار عشایر صولت الدوله قشقایی که با حمایت مادی و معنوی مردم شیراز علیه متجاوزان انگلیسی به جهاد مشغول بودند. جبهه ی دوم به سرکردگی حبیب الله خان قوام در همدستی با رجال وابسته به استعمار بریتانیا در تهران، در جهت منافع انگلیس عمل می کردند (آیت الهی، ۱۳۶۷: ۸۸). اعلامیه ی جهاد او علیه انگلیس، بیشترین تاثیر را در مشروع کردن حرکت های مسلحانه ی صولت الدوله ی قشقایی، رهبر قدرتمند ایل قشقایی در فارس و تنگستانی ها در بوشهر داشته است. او در یکی از اعلامیه های خویش اهالی بوشهر و بنادر و قشقایی و اعراب را مخاطب قرار داده و کسانی را که با انگلیس همکاری می کنند، خارج از اسلام و محارب امام زمان نامیده است. سید، جهاد با انگلیس را حتی برای زنان و کودکان، واجب و فوری می دانست (وئوقی، ۱۳۸۵: ۷۶). ایشان در سندی که به سند جهادیه معروف است آورده اند: ...اعلام می شود به هر جا که بر هر کس از فرق ششصد کرور مسلمین داخل و خارجه حتی بر صبیان و نسوان واجب و فوری است جهاد و دفاع روس و انگلیس و اعوان این کفار... (لاری، ج ۱/ ۱۳۷۷: ۲۷۲). او، جهاد با کفار را از مناصب ولی فقیه می دانست و همان حوزه ی اقتداری را که در زمان امام معصوم بر حضرتش در امر جهاد متصور است، در دوران غیبت برای فقیه جامع شرایط معتبر می شمرد (آیت الهی، ۱۳۶۷: ۸۲). با این حال، از یک سو نهضت مشروطه خواهی

نقش علمای فارس و جنوب در مبارزه با انگلیس در جنگ جهانی اول

فارس ناکام ماند و هم چنین ایستادگی نیروهای تنگستانی و جنوب نیز در برابر انگلیس به شکست انجامید و آیت الله لاری پس از این تبعید شدند. تبعید ایشان نیز در سند شماره ۵ دو بازتاب یافته است.

آیت الله سید عبدالله بلادی

آیت الله بلادی، در سال ۱۲۹۱ ه. ق دیده به جهان گشود. وی در نجف مقدمات ادبیات و سطوح را فرا گرفت. ایشان پس از کسب اجازات متعدد روایی و اجتهادی از اساتیدش، در سال ۱۳۲۶ ه. ق در اوج نهضت مشروطیت به زادگاهش مراجعت کرد. او در بوشهر به طرفداری از مشروطیت و پیروی از مشی استادش آقای آخوند پرداخت و مردم را برای استقرار نظام مشروطه و ایجاد پارلمان تشویق و ترغیب نمود (انصاری قمی، ۱۳۸۷: ۱۸۷-۱۸۲). در فاصله ۵ ساله پس از پیروزی انقلاب مشروطیت در ایران، تا قبل از آغاز جنگ جهانی اول، بین آیت الله بلادی و رییس علی دلواری، نخستین دیدارها و آشناییها صورت می‌گیرد. دیدارهایی که سرانجام به دوستی صمیمانه و مستحکمی مبدل شد و پایه‌های اولیه همکاری سیاسی این دو را پی‌ریخت. در این میان رییس علی دلواری به فرمان آیت الله بلادی حرکت‌های ضد انگلیسی‌چندی با موفقیت انجام داد. منزل آیت الله بلادی واقع در محله‌ی بهبهانی بوشهر، محل مبارزه با انگلیسی‌ها و اهداف شوم و تولید آن شد. وی در سخنرانی‌های عمومی خود در مساجد و منابر، شدیداً به انگلیس حمله کرد و مردم را به مبارزه با نیروهای انگلیسی و هواداران آنان تشویق نمود (بلادی بوشهری، ۱۳۸۲: ۲۵-۲۴). بلادی افزون بر ارتباط با رییس علی دلواری، با دیگر خوانین جنوب مانند زایر خضر خان و شیخ حسین چاهکوتاهی نیز ارتباط داشت. او حتی تلاش می‌نمود که با برخی از خوانین خائن و بیگانه پرست بندر ریگ و شبانکاره نیز تماس حاصل نماید و آنان را به ملت و آزادی خواهان پیوند دهد که البته موفق نشد... وی برای ضربه زدن به اقتصاد انگلیس و مبارزه با توسعه طلبی اقتصادی و سیاسی این کشور در جنوب ایران و حوزه‌ی خلیج فارس، طی یک فتوای تاریخی، خرید و فروش کالا‌های ساخت انگلیس را تحریم کرد و مبادله با بازرگانان انگلیسی را حرام دانست (مجموعه مقالات، ۱۳۸۸: ۷۱۹). ایشان طی نامه‌ای خطاب به تمام ملت درباره‌ی هجوم انگلیس اعلام کردند: آیا می‌توان ساکت نشست آن که دولت انگلیس تمام جزایر خلیج ایران را که بعضی از آنها در حقیقت فوق‌العاده اهمیت سیاسی موقعی دارد، تصرف نموده و استحکامات سازند؟ آیا می‌توان به اهمال گذرانید آن که دولت انگلیس مستقیماً حریت خواهان و استقلال طلبان صفحه‌ی جنوب را بعضی به قتل و بعضی به حبس و بعضی به نفی و بعضی به اسارت و برخی از خانه و لانه تار و مار و آواره و اعدام نمایند؟ آیا نه سزاوار است در این موقع در مقابل این تعدیات فوق‌التحمل

انگلیس، دولت و ملت ایران عقد اتحادی بسته بیش از این حفظ نزاکت نمایند و در مقابل دولت انگلیس نهضت سیاسی نمایند (بلادی بوشهری، ۱۳۸۲: ۳۲۵-۲۵۲).

دیگر عالمان مبارز

از عالمان مبارز دیگری که در طول جنگ جهانی در مبارزه با انگلیس نقش اساسی داشتند می توان از شیخ جعفر محلاتی نام برد. حاج شیخ جعفر محلاتی از فقها و مجتهدین بزرگ ایران در دوران معاصر به شمار می آید. وی در سال ۱۲۴۳ خورشیدی در شهر شیراز تولد یافت و پس از تحصیل مقدمات علوم فارسی و عربی در نزد پدر نام دارش برای تکمیل تحصیلات به سامره رفت. سپس در نجف در نزد ملا محمد کاظم مجتهد خراسانی و حاج شیخ میرزا خلیل شاگردی کرد و از محضر هر دو بزرگوار اجازه ی اجتهاد کسب کرد. زمانی که خبر اشغال بندر بوشهر و قیام مردم دشتستان و تنگستان را شنید، مردم شیراز را دعوت به جهاد علیه بیگانگان کردند. ایشان پس از استقرار در سنگر مجاهدین یا برازجان، به عموم علما و خوانین و سرکردگان جنوب نامه نوشت و آنها را به برازجان فرا خواند (مالکی، ۱۳۸۹: ۲۶-۲۵). مجمع مرکب از علمای اعلام و جمیع اسلام و تجار و اعیان و سایر طبقات برای تدارک لوازم جهاد منعقد، هر روز عده ی کثیری چه از داخل شیراز و چه از جارج شیراز برای جلوگیری و دفاع از انگلیسی ها که خاک مقدس ما را به لوٹ وجود خود نا پاک نموده اند، حرکت می کنند. حضرت آقای شیخ جعفر محلاتی دو روز است در خارج شهر چادر زده و بیرق اسلامی را نصب فرموده با جمیع کثیری دو سه روز دیگر برای جلوگیری دشمنان تشریف می برند (استخر، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۶۱).

جنبش جهادی در ایران و به خصوص در فارس فعال بود. وقتی که نیرو های انگلیسی بوشهر را اشغال کردند، خوانین محلی جنبش مقاومت تشکیل دادند که از حمایت علما برخوردار بود و رهبری جنبش را محمد حسین برازجانی بر عهده داشت. وی چند بار با کنسولگری انگلیس در بوشهر درگیر شد و در همین اثنا فتوای جهاد علیه انگلستان را نیز صادر کرد (الگار، ۱۳۸۱: ۱۱۴-۱۱۳). روحانی مبارز دیگری که با رییس علی دلواری ارتباط ویژه ای داشت و با منافع انگلیس در بوشهر مخالفت می کرد و در سخنرانی ها و منابرش، جنایات انگلیسیان را افشا نمود، شیخ علی آل عبدالجبار بود. وی مردم را به شورش و نبرد با انگلیسی ها و اخراج آنان از جنوب ایران تشویق کرد و علیه آنان اعلام جهاد نمود (یا حسینی، ۱۳۷۶: ۱۰۶-۱۰۵).

نتیجه گیری

با آغاز جنگ جهانی اول و با هجوم انگلیسی ها به ایران، در نواحی تنگستان، دشتستان، کازرون و شیراز، متجاوزان با مبارزه و ایستادگی مردم پر حماسه ی جنوب مواجه شدند. یکی از عوامل مهم تهییج و ایستادگی مردم در برابر بیگانگان، علما بودند. آیت الله لاری علاوه بر سابقه ی مشروطه خواهی و تالیف کتاب در ارتباط با مشروطه و تایید مبارزان مشروطه خواه فارس، در قیام مردم

نقش علمای فارس و جنوب در مبارزه با انگلیس در جنگ جهانی اول

جنوب و پشتیبانی از رییس علی دلواری نیز فعال بودند. آیت الله بلادی نیز علاوه بر حمایت از رییس علی دلواری و دیگر مبارزان جنوب، در منابر خود به سخنرانی علیه انگلیس پرداخت و حتی طی فتوایی خرید کالا های انگلیسی را نیز حرام دانست. از دیگر علمایی که در طول جنگ جهانی در صف مجاهدان قرار گرفت، شیخ جعفر محلاتی بود. ایشان با بسیج مردم در شیراز، به صف مبارزان در جنوب پیوست و شور مبارزه را در میان مجاهدان تشدید نمود.

فهرست منابع

الف) کتاب

- ۱- استخر، محمدحسین، (۱۳۸۸)، خاطرات پیر روشن ضمیر از مشروطه تا پهلوی، به کوشش مسعود شفیعی سروستانی، شیراز: انتشارات آوند اندیشه.
- ۲- امداد، حسن، (۱۳۸۷)، فارس در عصر قاجار، شیراز: انتشارات نوید شیراز و انتشارات موسسه ی فرهنگی و پژوهشی دانشنامه ی فارس.
- ۳- انصاری قمی، ناصرالدین، (۱۳۸۷)، اختران فقاقت (بررسی زندگی علمی و سیاسی گروهی از علمای سده ی اخیر)، ج ۲، قم: دلیل ما.
- ۴- بلادی بوشهری، عبدالله، (۱۳۸۲)، چند رساله ی سیاسی، با مقدمه و کوشش سید قاسم یاحسینی، بوشهر: انتشارات بوشهر.
- ۵- فوربز لیث، فرانسیس، (۱۳۶۶)، خاطرات مباشر انگلیسی سردار اکرم، ترجمه ی دکتر حسین ابوترابیان، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۶- لاری، عبدالحسین، (۱۳۷۷)، مجموعه رسائل لاری، ج ۱، قم: کنگره ی بزرگداشت آیت الله سید عبدالحسین لاری.
- ۷- مالکی، هیبت الله، (۱۳۸۹)، علما و مشاهیر فارس در جنگ جهانی اول، شیراز: بنیاد فارس شناسی.
- ۸- مجموعه مقالات و سخنرانی ها، (۱۳۸۸)، ایران و استعمار انگلیس، تهران: موسسه ی مطالعات و پژوهش های سیاسی.
- ۹- نیر شیرازی، شیخ عبدالرسول، (۱۳۸۳)، تحفه ی نیر یادداشت های عارف آزادی خواه شیخ عبدالرسول نیر شیرازی، ج ۱، تصحیح و توضیح دکتر محمد یوسف نیری، شیراز: بنیاد فارس شناسی.
- ۱۰- وثوقی، محمدباقر، (۱۳۸۵)، اسناد و مکاتبات آیت الله سید عبدالحسین لاری، تهران: انتشارات موسسه ی تحقیقات و توسعه ی علوم انسانی.

۱۱- یاحسینی، سید قاسم، (۱۳۸۲)، اسناد مطبوعاتی جنبش مقاومت جنوب ایران، جمع آوری و تدوین سید قاسم یاحسینی، بوشهر: انتشارات بوشهر.
۱۲- _____، (۱۳۷۶)، رییس علی دلواری و تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب، تهران: شیرازه.

(ب) مقاله

- ۱- آیت اللهی، سید محمد تقی، (۱۳۶۷)، «اندیشه ی جهاد اسلامی در آثار سید عبدالحسین لاری»، کیهان اندیشه، مرداد و شهریور ۱۳۶۷، شماره ۱۹، صص ۸۰ تا ۹۲.
- ۲- الگار، حامد، (۱۳۸۱)، «نیروهای مذهبی در ایران قرن بیستم»، ترجمه دفتر فصلنامه، مطالعات راهبردی، بهار ۱۳۸۱، شماره ۱۱۵ از ۱۰۹ تا ۱۲۲.
- ۳- چراغی کوتیانی، اسماعیل، (۱۳۸۶)، «علمای عصر مشروطه و سلطنت قاجار؛ تعامل ها و تقابل ها»، معرفت، خرداد ۱۳۸۶، شماره ۱۱۴، صص ۱۰۵ تا ۱۲۶.
- ۴- وثوقی، محمد باقر، (۱۳۷۰)، «قیام آیت الله سید عبدالحسین لاری»، گنجینه ی اسناد، شماره ۳ و ۴ از ۱۴۸ تا ۱۵۴.

نقش علمای فارس و جنوب در مبارزه با انگلیس در جنگ جهانی اول

متن سند شماره ۱

تلگراف رمز ۲۵۱ مورخه ۲۸ دیشب با سیم کمپانی راپورت نایب الحکومه بندر عباس را عرض کردم حسین کله کن از اشراری است که بستگی به سید لاری دارد مصباح دیوان او را دعوت کرد که اسباب زحمت را فراهم کند الحمداله موفق نشد با قونسولگری انگلیس مشغول مذاکره هستم که مصباح را از راه دریا روانه کند در قونسول خانه بندر عباس مشخص شده و اتصال اقا شخصی فاسد است و در آن تلگراف نمره ۸۴ و پست سیم ربیع الثانی عرض کردم کلیه ادارات بندر عباس یک اصلاح اساسی لازم دارد نایب کار گذار اینجا که مدتها نوکر خودم بود مصباح او را اغوا کرد با تلگرافی همدست شده بود رئیس گمرک هم آدم متلون المزاجی است در حقیقت زحمات اینمدت از بندر عباس بسبب عدم استقامت خلق اوست لازم است اقدامی برای تغییر او بفرمائید و گمرک بندر عباس را ضمیمه گمرک بوشهر کنند که کارها ... تسویه خواهد شد

علی محمد

متن سند شماره ۲

آقای خزانه دار کل

شرحی در خصوص تبعید حاجی سید عبدالحسین از صفحه لار فارس اظهار نموده بودید ملاحظه و مخصوصا با شاهزاده وزیر داخله در این خصوص مذاکرات لازمه شد و از طرف حضرت معظم الیه بایالت فارس تلگراف شده در تسویه امور مالیه آن صفحات دقت لازم نموده نظریات خودشان را اطلاع دهند

محمدعلی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی